

TÜRKİYE'DE RESMİ İKTİSAT POLİTİKALARI YÖRÜNGESİNDE İKTİSADİ DÜŞÜNCE KÜMELERİ: 1923-1950*

Mehmet ASLANOĞLU**

I. KAPSAM

Bu çalışmada, resmi iktisat politikalarını etkilemeye çalışan ya da bizzat resmi iktisat politikası haline gelmeye çabalayan kimi iktisadi düşünce öbeklerinden sözedilecek; resmi iktisat politikası yörüngesi dışında kalanlaraysa değinilmeyecektir.

II. ZİYA GÖKALP

1923'lere gelindiğinde, Ziya Gökalp kendi halkçılık ideolojisini sınıflar arası eşitlik hedefi içine oturtmuş gözükiyordu¹. Bu bağlam içinde Ziya Gökalp, siyasal tabakaların yanısıra sosyal sınıfların da ortadan kaldırılması için Durkheim'ci solidarizm anlayışını yeniden yorumlama yoluna gitmiştir. Sözkonusu hedefe ulaşmada iktisadi devletçiliği, İttihat-Terakki döneminde milli burjuva yaratma çabalarının başarılı olamaması karşısında, biricik yol olarak görmektedir. Ziya Gökalp, TBMM hükümetince ekonominin tümünü kapsayan bir plan içinde, devlet kapitalizminin kabul edilmesi durumunda ülkede ekonomik bir

* Konunun daha önce tartışılmasına olanak sağlayan ve bu tartışmalarda çok değerli katkılar yapan Prof. Dr. Gülten Kazgan'a teşekkür ederim.

** Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü.

1 Bknz. Gökalp (1977).

mucize gerçekleşebileceğini belirtmektedir². Ayrıca ona göre, hükümet bu yola gitmekle ahlaki bir hizmeti de yerine getirecektir. Böylece ülkede spekülâtorlerden oluşan bir sınıfın ortaya çıkması önlenecektir. Ayrıca Ziya Gökalp, devlet kapitalizminin Türkiye'nin sürekli izleyeceği bir iktisat siyaseti olması gerektiğini de önemle vurguluyordu. Öyle anlaşılıyor ki, 1923'e gelindiğinde Ziya Gökalp artık devletçiliği ve halkçılığı birbirini tamamlayan ideolojik bir bütün olarak yorumlamaktaydı. Ne var ki, Ziya Gökalp'in bu bakış açısı, yaşadığı dönemin resmi iktisat politikaları üzerinde etkili olamamıştır.

III. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

1923 şubatında toplanan İzmir İktisat Kongresinde, Durkheim-Ziya Gökalp çizgisinin bir yansıması olarak, mesleki dayanışma yeniden gündeme geliyordu. Çeşitli meslek erbabının birbiriyle bütünleşen çıkar birliğinin savunulduğu kongrede, toplumsal sınıflar yadsınarak, "milli tesanüd" ün temel ilke olduğu vurgulanıyordu. Örneğin bu bağlam içinde, kongrede benimsenen Misak-ı İktisadi esaslarının 11. maddesinde, "Türkler hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler" denilmektedir. O dönemde egemen olan iktisat anlayışının düzeyini göstermesi bakımından dikkati çeken Misak-ı İktisadi'nin diğer bazı esasları şunlardır: "Türk halkı tahribat yapmaz; imar eder", "Türk halkı ormanları evladı gibi sever; bunun için ağaç bayramları yapar", "Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik Türk halkının en büyük düşmanıdır; taassuptan uzak dindarane bir salâbet herşeyde esasımızdır", "Türk halkı, mikroptan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir; bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever"³. Ancak, bu ilkelere Durkheim'in, dolayısıyla Ziya Gökalp'in, toplumsal kargaşalığın kaynağını ahlaki nedenlere bağlayan görüşlerinin izlerini bulmak mümkün gözükmemektedir.

İzmir İktisat Kongresinde, ülkenin iktisadi kalkınmasında izlenebilecek yöntemlere, yabancı sermaye konusu dışında, hiç değinilmemiştir. Öte yandan, Kongre'de ülkede uygulanacak iktisadi sistem ile kamu girişimi ve özel girişimin ekonomide kapsayacakları ağırlıklar konusunda etkili olan düşünceler, iktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt'un burada yaptığı bir konuşmadan yararlanarak şu şekilde özetlenebilir: Türkiye'nin izleyeceği iktisat politikası varolan iktisat okullarından ne liberal okula, ne de sosyalist, komünist, etatist ya da himaye okullarına uygun değildir. Ancak Türkiye, tüm bu okullardan yararlanılarak muhtelit, karma bir iktisat siyaseti izlemelidir. Buna göre, iktisadi faaliyetler kısmen devlet kısmen de özel girişim tarafından yerine getirilmelidir. Devlet işletmeciliğinin

2 Aktaran, Hamitoğulları (1975: 606).

3 Ökçün (1971: 388-389).

kapsamı ise büyük sanayi girişimleri ve büyük kredi kuruluşlarıyla sınırlı olacaktır⁴.

Kemalist kadro İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararları, işçilerle ilgili olanlar dışında özenle uygulamaya çalıştı. Bu bağlamda, 1920'lerdeki hükümet programlarının iktisat bölümleri geniş ölçüde kongre kararlarına dayandırıldı. Aynı şekilde, İzmir İktisat Kongresi kararları 1920'lerin iktisat politikalarına da yansdı. 1925 yılında aşarın kaldırılması; 1926 yılında Medeni Kanunun kabulüyle taşınmaz mallarda neredeyse sınırsız bir özel mülkiyet hukukunun getirilmesi; ticari kredi için 1924'de İş Bankası'nın ve sanayi kredisi için 1925'de Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması; 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkartılması, Kongre kararlarının uygulamaya geçmesinin belirgin örnekleridir.

IV. AHMET HAMDİ BAŞAR

İzmir İktisat Kongre'sinde alınan kararlarda belirgin bir etkinlik göstererek, bir anlamda Kongre'ye damgasını vuran, Milli Türk Ticaret Birliği'nin kurulmasında da⁵ öncülük eden Ahmet Hamdi Başar'ın düşüncelerinin Türkiye'de geliştirilen iktisadi görüşler içinde özgün bir yeri olduğu kuşkusuzdur.

Öte yandan Ahmet Hamdi, bir yandan sivil topluma inanır gözükene, öbür yandan ise "tepeden inmece" reçeteleri savunmadan edemeyen Türk aydınının trajedisinin tipik bir örneğidir.

Ahmet Hamdi Başar'ın "ülkeyi kurtarma misyonu"nun ilk su yüzüne çıkışı, Mustafa Kemal'e iletmeyi başardığı bir mektupla olmuştur. Ahmet Hamdi bu mektubunda, Türkiye'nin sorunlarını sıralayarak iktisadi devletçilik, plan, para meselesi gibi konulara ilişkin görüşlerini belirtiyor ve kimi öneriler ileri sürüyordu⁶. Ahmet Hamdi'nin ülke ekonomisi üzerindeki toplu görüşlerinin ilk belgesi olan sözkonusu mektup sonuçsuz kalmış; ancak daha sonra, 1930'da Atatürk'ün üç aylık yurt gezisinde iktisat danışmanı olarak bulunma "şansına" erişmiştir. Bu gezi sonucu kimi radikal sayılabilecek önerilerini içerdiği raporu Atatürk tarafından onaylanmayınca, "misyonunu" gerçekleştirmeyi bir kez daha başaramamıştır⁷. Ahmet Hamdi daha sonra bu raporu genişleterek "İktisadi Devletçilik" başlıklı kitapları yayınlamış, bu arada da iktidarı etkileyebileceği inancını, hattâ imanını hiçbir zaman yitirmemiştir.

4 Ökçün (1971: 262-263).

5 Ahmet Hamdi'nin renkli yaşamı ve yoğun etkinlikleri için bkz. Ülken (1979: 465-466).

6 Başar (1981: 23-24).

7 Bu konuda bkz. Başar (1981).

Ahmet Hamdi'ye göre, Kapitalizm geliştikçe üretim araçları belli ellerde toplanmaya başlar; bunlar elde edilen kârları yeni yatırımlara yöneltirler, böylece üretim artar; buna karşılık yoksullaşanların alım gücü, buna bağlı olarak da tüketim düzeyi düşer; bu durumda ise ekonomide buhran ortaya çıkar. Daha önceleri buna çözüm olarak, az gelişmiş ülkelerde yeni pazarlar bulmak yeterli olmaktaydı. Ancak 1930'da az gelişmiş ülkelerin bir pazar olamayacak denli yoksullaşmaları, bazılarının ise ithal ikamesine geçmeleri buhranın sona ermesini olanaksız kılmaktaydı⁸. Bu nedenle Ahmet Hamdi'ye göre, Kapitalizmin en gelişmiş döneminde ortaya çıkan buhran, teknolojiye sahip olan ülkelerle buna sahip olmayan/olamayan ülkeler arasındaki "müstemele tezadı" dediği bir çelişkinin sonucudur. Ahmet Hamdi, buhranın kapitalist ülkelerde üretim fazlalarından ortaya çıkarken Türkiye'de ise buhranın kaynağının farklı bir nedene dayandığını öne sürmektedir. Ona göre, Türkiye'de yalnızca içte tüketildiği kabul edilebilecek, dolayısıyla dünya fiyatlarıyla ilişkisi olmaması gereken buğday fiyatlarındaki ortaya çıkan düşüş, buhrana yolaçmıştır⁹. Daha sonra görüleceği gibi, buğday, Ahmet Hamdi Başar'da, bir anlamda anahtar kavram rolü oynamaktadır.

Ahmet Hamdi, büyük bir kurtuluş savaşı gerçekleştirmiş Türkiye'nin, ayrıca tüm dünyaya özellikle de geri tarım ülkelerine örnek olacak bir atılım fırsatına sahip olduğu inancındadır. Ancak bu fırsatı gerçekleştirmek için Türkiye, kapitalist yoldan gidemez. Çünkü geri bir tarım ülkesinin, uluslararası ticaretten ve sanayi ürünleri değişiminden "marj" kazanmak olanağı olmayınca liberalizmden ve serbest değişimden bir yarar umamaz. Öte yandan, böyle bir kazanılacak marj kalmayınca; bu marjın bölüşümünden doğan sosyalizm de olamaz¹⁰. Ancak üçüncü yol himayecilik siyaseti de olamayacaktır. Çünkü geri bir tarım ülkesi himaye gümrükleriyle ve cırtta sınıf yaratarak sanayi hareketine başladıktan sonra, yeni yetişen sermayedar sınıf memleketi ve köylüyü sömürmeye başlar¹¹. Böyle bir ülkede ise buhranlar ve tezatlar kaçınılmazdır. Ahmet Hamdi'ye göre, tarımsal ürünler üreten bir ülkenin, bu ürünleri himaye ederek ihracatını artırması gerekir. Oysa sanayi için gümrük himayesi, tarımı korumasız bırakmak demektir¹². Bu ise sanayileşme için bir engel çıkarır. Bu nedenlerle Türkiye'nin bir himayecilik siyasetiyle çarpıtılan bir mübadele düzeni içinde kapitalistleşmesi ve sanayileşmesi yolu kapalıdır. Ahmet Hamdi'ye göre; bu durumda yapılması gereken, bireyci iktisattan "millet iktisadi"na geçilmesidir. Millet iktisadi rejiminde

8 Başar (1933: 18-19).

9 Başar (1931: 24).

10 Başar (1933: 84).

11 Başar (1933: 70).

12 Başar (1933: 74).

mübadele mekanizmasının amacı, "marj" yaratmak değil, insan ihtiyaçlarını sağlamaktır. Böyle bir millet iktisadi anlayışı içinde, Türkiye ilk sermaye birikimi içinde sağlam durumdadır. Millet iktisadında sermaye birikimi, iç pazarda tüketimin kısılmasından ortaya çıkacaktır. Bir başka deyişle sermaye birikimi, sanayideki üretim ile tüketim arasındaki "marj"dan değil, düzenlenmiş üretim ile tüketim arasındaki tasarruftan olacaktır¹³.

Ahmet Hamdi'ye göre, sözkonusu millet iktisadi, "iktisadi devletçilik" ile kurulacaktır. Ancak bu devlet mekanizması, varolan bürokratik devlet yapısından farklı olmalıdır. Bu nedenle o, devleti "idari devlet" ve "iktisadi devlet" olarak ikiye ayırmaktadır. İdari devletin gelişmesi ve iktisadi hayata baskı kurması ile ortaya çıkan devletçilik Ahmet Hamdi'ye göre, liberalizmden de tehlikelidir¹⁴. Amaç, yurttaşın kendi iktisadi özgürlüğünü kazanması; toplumun bireysel mülkiyet ve girişim düzenine girmesidir. Ahmet Hamdi bu noktada, daha sonra değinilecek olan Kadroculardan ayrılmaktadır. Çünkü Kadrocular devletçiliği başlıbaşına bir amaç, sürekli bir rejim olarak savunduğu halde, Ahmed Hamdi bunu geçici bir araç olarak görmektedir. Ona göre, iktisadi devletin görevlerinden biri de "idari devlet"i giderek geriletmesi ve işlevlerini azaltmasıdır¹⁵. Ahmet Hamdi, devleti bir bakıma, yapan, kuran ve sonra bunları iktisadi işbölümüne göre örgütlenmiş halka devreden bir mekanizma olarak algılama eğilimindedir¹⁶.

Ahmet Hamdi Başar, altına bağlı para sisteminin, az gelişmiş ülkelerin aleyhine olduğu görüşündedir. Çünkü ona göre, "altın" karşılıklı para istikrarlı değildir; "altın" karşılıklı para yapmak dünya için mümkün değildir. Ayrıca Ahmet Hamdi, paranın mal mübadelesindeki kıymetleri ödeyen bir araç olması nedeniyle para miktarının ancak tüketilen mal miktarı ile belirlenmesi gerektiğini söylemektedir.

Ahmet Hamdi iktisadi görüşlerinin anahtar kavramı diyebileceğimiz buğday konusunda ise şunları düşünmektedir: Üretim ve tüketim fiyatı devletçe belirlenecek buğdayın tümü yine devletçe satın alınmalıdır¹⁷. Bu amaçla buğday için yapılacak organizasyonla Türkiye'nin ihracatı artacak; Türk parası istikrara kavuşabilecek; nüfus sorunu çözülecek; dahası sosyal bir inkilâba zemin hazırlayacaktır. Başar, buğdayın organizasyonunda iki kuruluşun kurulması gerektiğini belirtmektedir. Bunlardan biri "Buğday Yetiştiricileri Birliği"dir. Bu birlik üreticilerin yerel kooperatiflerinden oluşacaktır. İkinci örgüt ise "Türkiye Değirmencilik

13 Başar (1933: 131).

14 Başar (1933: 137).

15 Başar (1931: 53).

16 Başar (1931: 65).

17 Ed. Varlık (1982: 298).

İttihadı T.A.Ş." dir. Bu örgüt bir tekel şeklinde olacak ve değirmencilik alanında tek yetkili kuruluş olarak çalışacaktır¹⁸. Bu örgütlerden "Buğday Yetiştiricileri Birliği", buğday tarımı ile uğraşan tüm üreticileri kapsayacak; yukarıdan aşağıya devletçe kurulacak; ama sonra yerel buğday satış kooperatifleri ile doğrudan üreticilerin eline geçecektir. Ayrıca içinde de olsa, Ahmet Hamdi'nin bu düşüncesinin, devlet eliyle sivil toplum yaratma ütopyasının izlerini taşıdığı söylenebilir.

Başar, altın karşılığı paranın taşıdığı sakıncalar karşısında, buğday karşılığı bir paranın çıkarılabileceği inancındadır. Proudhon'un "değişim bonoları"¹⁹ andıran bu sistemde, "Buğday Yetiştiricileri Birliği", kendinde toplanan buğdayları karşılık göstererek Ziraat Bankasından ödünç para elde edecektir. Ahmet Hamdi'ye göre, Ziraat Bankası alacak senetlerini iskonto ettirerek Merkez Bankasından o miktar parayı sağlayabilir. Merkez Bankası da tamamen karşılıklı olan bu senetler karşılığında yeni emisyon yapar. Yeni tedavüle çıkan paralar stok miktarına bağlı bulunacağından, altın gibi karşılıklı bir para olacaktır²⁰.

Hükümet, Buğday Yetiştiricileri Birliği aracılığı ile aldığı buğdayı, değirmencilere alış tutarının en az % 40 fazlasına satacaktır. Böylece değirmencilerin buğday satın aldıklarında yapacakları ödeme, ihraç edilmiş paranın aynı miktarını tedavülden çekmeye ayrılacaktır²¹. Yani, değirmencilerin toplam olarak ödeyeceği para, buğday üreticilerine toplam olarak ödenen paradan fazla olacağı için, buğday karşılığı para tedavülde olacaktır.

Ahmet Hamdi Başar'a göre, buğdayın organizasyonu ile doğrudan vergiler kaldırılabilir. Bu amaçla ekmek fiyatlarında iyi bir fiyatlama ve "ekmek tüketim vergisi"nin konulması gerekmektedir²².

Başar'ı, buğdayı bir anahtar kavram olarak kullanmaya yönelten etken, 1929 dünya bunalımının Türkiye'deki buğday fiyatı üzerinde yaptığı etki olsa gerktir. Gerçekten de daha önce okkası 20 kuruşa kadar satılabilen buğday 2-3 kuruşa düşerek²³, bir okka buğday değeri bir kutu kibrit değeriyle eşitlemiştir. Ahmet Hamdi bu durumda, ekmek fiyatlarına zam yapılmasını, buğday fiyatlarının da iki katına çıkarılmasını önermektedir. Bu zamlarla devletin eline her yıl 35-40 milyon lira kadar fazla para geçeceğini savunan Başar, bu paranın önceleri

18 Ed. Varlık (1982: 310).

19 Bu konuda bkznz. Talas (1974: 167).

20 Ed. Varlık (1982: 311-312).

21 Ed. Varlık (1982: 312-313).

22 Başar (1931: 167-169).

23 Başar (1981: 73-74).

sözü edilen organizasyonun gerektirdiği yerlere harcanacağını, daha sonra ise doğrudan vergilerin kaldırılmasını sağlayacağını belirtmektedir. Öte yandan, ekme vergisi ile fiyatlarda sabitlik sağlanacağı görüşünde olan Ahmet Hamdi, üstelik ekmeği herkes tükettiğinden sözkonusu verginin kaçırılmasının olanaksız olduğunu da vurgulamaktadır²⁴.

V. KADRO'ULAR

1932-1934 yılları arasında yayınlanan kadro dergisinde geliştirdikleri görüşlerle o dönemde resmi iktisat politikası olarak uygulanmakta olan devletçiliği etkileyip, belli bir yöne kanalize etmeye çabalayan Kadro'cuların başlıca üyeleri: Şevket Süreryâ Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge idi.

Kadro hareketi, ekonomik sorunların varlığını herşeyden önce dış güçlerin etkisine bağlıyor ve bu sorunlara yol açan ülke içi koşulları gözardı ediyordu. Dolayısıyla bu tahlil içinde, Kadro'cuların somut iktisat politikası önerisi, otarşi olmuştur.

Kadro'cuların tüm düşünsel çabası, bir anlamda, iktidarı elinde tutan grubun pragmatist ideolojisini tutarlı bir kurama bağlamaktır. Gerçekten de Kemalist kadro halkçılığı bir ideoloji olarak benimseyerek toplumda sınıfsal karşıtlıkların olmadığını ileri sürmekteydi. Sınıfsal karşıtlıkların giderilmesine yönelik yeterli bir kuramsal temelin olmadığını öne süren Kadro'culara göre bu eksikliğin çözümü, devletçiliktir. Devletçilik, bir yandan ekonomik bağımsızlığı getirecek, öte yandan ise toplumda sınıf çatışmalarını önleyerek halkçılığın geliştirilmesinin maddi temelini oluşturacaktır.

Kadro'cuların devlet anlayışı, bütüncü bir yaklaşımın ürünüdür. Ancak bu yaklaşım, Ziya Gökalp'te olduğu gibi, toplumu organik bir bütün olarak yorumlayan solidarizm ile değil, toplumun dış ve iç çelişkilerine dayanarak temellendirilmektedir²⁵. Kadro'culara göre dış çelişkiyi ortadan kaldıracak olan milli kurtuluş savaşı, ulusal bütünlüğün kaynağıdır. Devletçilik ise iç çelişkiyi ortadan kaldıracaktır²⁶.

Kadro'culara göre milli kurtuluş devletinin iktisat politikası bir planlama ile gerçekleşir. Onlara göre, planlama bireyci gelişmenin karşıtıdır. Ancak bu,

24 Başar (1931: 117-118, 167-169).

25 Ancak Halide Edip'e göre, Kadro'cularda da Ziya Gökalp'in izlerini bulmak mümkündür. Onlar da tıpkı Ziya Gökalp gibi "Fert yoktur, toplum vardır; haklar yoktur, ödevler vardır" ana düşüncesini benimsemişlerdir. Aktaran, Karpat (1967: 66 n. 117).

26 Ed. Alpar (1979: Kadro no. 19, 23-31).

bireysel mülkiyetin kaldırılması anlamına gelen bir sosyalist planlama değildir. Sözkonusu planlama, bankacılık, dış ticaret, büyük sanayi ve ulaştırma gibi milli iktisadın kumanda mekanizmalarını eline alacak; milli iktisadın devlet eliyle kurulmasının bir aracı olacaktır²⁷.

Kadro hareketi, bir hükümet politikası olarak devletçiliği etkileyememiştir. Tersine, hükümetin bir iktisat politikası olarak devletçiliği oluşturmuş olmasının Kadro'culara belli bir modeli öne sürmeleri açısından, elverişli bir konjonktür sağladığı söylenebilir. Çünkü Kadro hareketi, hem devletçi uygulamaların başlamasından sonra 1932'de gün ışığına çıkıyor, hem de devletçi uygulamalar sürerken 1934'de devre dışı kalıyor.

1960'larda yeniden canlanan "özel girişime dayanarak kalkınma mı, devletçilik mi?" tartışmalarında ortaya atılan devletçi tez ve kanıtların neredeyse tümü Kadro'cularca savunulmuştur. Boratav'ın deyişiyle, tarihsel çözümlenmeleri geçersiz de olsa, küçük burjuva radikalizminin bu denli "eskimeyen" bir sunuşunu yapmış olmak, herhalde Kadro'cuların küçümsenmemesi gereken bir başarısı sayılmalıdır²⁸.

VI. AHMET AĞAOĞLU

Ahmet Ağaoğlu, esas olarak Kadro'culuğun önde gelen ismi Şevket Süreyya'nın "İnkılap ve Kadro" adlı kitabını eleştirmek üzere kaleme aldığı "Devlet ve Fert" adlı kitabıyla 1930'lar Türkiye'sinde oldukça ilginç görüşler ileri sürmüştür. Ağaoğlu, geri kalmışlık olgusunu, bireyin toplum tarafından ezilmesine, böylece toplumun iç dinamiğinin merkezi güçler tarafından sınırlandırılmasına bağlıyor. Bu nedenle Ahmet Ağaoğlu'na göre, devletçilik kalkınmayı sağlayamaz. Ona göre, devlet müdahalesinin en aza indirilerek uygulanacak bir liberalizm ile Türkiye'de de olumlu sonuçlar alınabilir. "Devlet ve Fert" in temelini, Ağaoğlu'nun toplumun yönlendirilmesini küçük bir aydın gruba bırakmadan; temel hak ve özgürlüklerden ödün vermeden kalkınılabileceği inancı oluşturuyor²⁹.

Şevket Süreyya'nın 20. yy'ın ana çelişkesinin uluslararası eşitsizlikten kaynaklandığını, yani geri kalmışlığı dış etkenlere bağlamasına karşılık, Ahmet Ağaoğlu, batıdaki ilerlemenin Türkiye gibi ülkelerin geri kalmasına yolaçtığını söyleyenler, daha önce neden ilk aşamada batının doğudan daha büyük bir ilerleme gösterdiğini açıklamak zorundalar diyor. Ona göre, bu sorunun yanıtı, doğu toplumlarında bireyin gelişmesinin merkezi otorite ile engellenmesidir. Ayrıca,

27 Ed. Alpar (1979: Kadro no. 19, 23-31).

28 Boratav (1974: 218).

29 Ülken (1979: 405).

doğuda bireyler arasındaki farklılaşma ve çatışmaların ortaya çıkışı da aynı şekilde baskı altında tutulmuş, böylece toplumu ileri götürecek çelişkiler ortaya çıkamamıştır³⁰.

Ahmet Ağaoğlu'na göre, her zaman ve her yerde, devletin müdahalesi toplumsal hayatta çıkan tezatları gidermek ihtiyacından doğmuştur. O nedenle bireysel faaliyetlerin gelişmesi yoluyla toplumsal hayatta tezatlar ortaya çıkmadan devletin müdahalesi hem gereksiz, hem de zararlı olur. Çünkü bu tür bir müdahale için neden yoktur, üstelik tezadı doğuracak bireysel faaliyetlere engel çıkarır. Ağaoğlu'na göre, kapitalizmin gelişmesi, devletçiliğe yol ve zemin hazırlar³¹.

Ona göre, toplumlar geliştikçe devlet müdahalesi, yani devletçilik de gelişmektedir. Türkiye'de, bireyin iktisadi hayatta oynadığı rolün yoksayılarak devletin bir girişimci olarak iktisadi hayata katılması sakıncalıdır. Çünkü Ağaoğlu'na göre, doğu bireyi sürekli ezdiğinden geri kalmıştır³². Ahmet Ağaoğlu, Cumhuriyet Halk Fırkası devletçiliğini, Kadro'cuların planlı ve servetleri devletin eline veren devletçiliğinden daha yakın buluyor kendisine. CHF'ninki gibi, kendisinin de devletçilik tanımı, "devlet yalnız bireyin yetişemediği ve yapamadığı şeyleri yapar" şeklindedir³³.

VII. 1946 İVEDİLİ SANAYİ PLANI

Bu plan herşeyden önce, Cumhuriyet dönemi iktisat düşüncesi içinde önemli bir yeri olan Kadro'culuğun anlaşılması açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Çünkü Kadro hareketinin öncüsü olan Şevket Süreyya Aydemir, bu planın hazırlanmasında "Ekonomi Bakanlığı Sanayi Tetkik Dairesi" başkanı olarak ana sorumluluğu üstlenmiş bulunmaktaydı. Bir başka Kadro'cu olan İsmail Hüsrev Tökin de "Sümerbank Konjonktür Müşaviri" olarak sözkonusu planın hazırlanmasında görev almıştır³⁴. Gerek sözkonusu iki Kadro'cunun plan hazırlıklarında bulunması, gerekse planın taşıdığı ruh ve ilkeler açısından, Kadro'cu planlama anlayışının ilk kez yaşama geçirildiği söylenebilir.

Plan, Türkiye'nin savaş sonrasında da tıpkı savaş öncesinde olduğu gibi, tarafsız kalabileceğini varsaymaktadır. Bu varsayım, her ne kadar jeopolitik konuma daydırılıyorsa da gerçekte planda sürekli olarak etkinliği görülen Kadro'cu ideolojik arayışlardan etkilenmiş görülmektedir. Çünkü böyle bir durum, Kadro-

30 Ülken (1979: 405).

31 Boratav (1974: 220).

32 Boratav (1974: 221).

33 Boratav (1974: 222).

34 Aydemir (1968: 388).

'cu üçüncü yol arayışlarının temellendirilmesinde de önemli bir kolaylık sağlayacaktır.

Planda; makinalaşma hedefi salt bir sanayi kurulması biçiminde ele alınmamakta, başlı başına bir amaç olarak verilmektedir. Planı hazırlayanlar, sözkonusu boyutlu bir sanayi gelişme amacına yeni dünya ilişkileri içinde Kadro'cu görüşün doğal uzantısı olan "otarşi" ile ulaşılamayacağını farketmektedirler. Bu nedenle bir otarşik model yerine, yine anti-kolonyal niteliği dolayısıyla Kadro'cu yaklaşımla tutarlı bir "polikültür" politikası önermektedirler. Planı hazırlayanlara göre böyle bir "polikültür" politikasıyla özellikle tarımsal ürünlerin çeşitlendirilerek, diğer kaynaklarla birlikte sanayi alanında değerlendirilmesi sağlanacaktır. Böylelikle sanayileşme ile tarımsal gelişme arasında bir bağ kurulmaktadır³⁵.

Planın sunuş metni diyebileceğimiz "Öz rapor" da planla ortaya çıkacak sanayileşme hareketinin yaratacağı sosyal tabakalaşma olgusunun sorunlarını ortadan kaldırmak için devletçilik siyaseti yoğun bir biçimde savunulmaktadır³⁶. Aynı şekilde plan, nasıl bir sınıfsal seçme sonunda devletçiliği öneriyorsa yine bir başka sınıfsal seçme sonucunda da yabancı sermayenin özel kesimle işbirliği ile değil de devlet kesimi yoluyla gelmesini savunmaktadır³⁷. Çünkü planı hazırlayanlar ülke içinde işbirlikçi bir sınıfın oluşmasını istememektedirler. Ancak planın bu konudaki seçmeleri, Türkiye'de o dönemde ortaya çıkan dönüşümle gelişmektedir. Bu nedenle planın önerileri, Kadro'culuğun, belki de sınıfsal çözümlenmelerinin utopistliğinin bir sonucu olarak, son çırpınışları biçimde yorumlanabilir.

Öte yandan, bu planda öne sürülen kalkınma stratejisi, büyük endüstriyel kompleksleri öngörmesi, talep konusundaki tutumu ve devlet girişimciliğine dayanması bakımından, aynı dönemlerde Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin savaş sonrası kalkınması için bir öneri geliştiren Roseinstein Rodan'ın "büyük itiş" yaklaşımına büyük bir benzerlik göstermektedir. Ancak R. Rodan'ın "büyük itiş" kuramı gibi, 1946 ivedili sanayi planı da içte ve özellikle uluslararası düzeyde ortaya çıkan gelişmelere ters düştüğünden, uygulama alanına sokulamamıştır.

VIII. 1947 TÜRKİYE İKTİSADİ KALKINMA PLANI

1946 Planı'na dış destek sağlayabilme olasılığı olmadığı anlaşılınca, iç ve dış çevrelere ters düşmeyeceği umulan yeni bu plan hazırlandı. Devlet kadroları

35 Tekeli-İlkin (1974: 2).

36 Tekeli-İlkin (1974: 4).

37 Tekeli-İlkin (1974: 4).

nın liberal eğilimli iktisatçılarınca oluşturulan bir kurul tarafından hazırlanan 1947 planını yeni bir kalkınma ideolojisinin ilk habercisi saymak mümkündür. Bu açıdan, 1947 planı, öncelikleri ve taşıdıkları ağırlıklarıyla 1948-1960 döneminin *ex-ante* bir belirleyicisidir.

Planı hazırlayan kurulun başkanının adına dayanılarak "Vaner Planı" olarak adlandırılan 1947 planı, sektörlere bıraktığı oransal büyüklükler açısından, ana çizgileriyle Türkiye'yi 1950'lerin sonlarına dek götüren bir yaklaşım getirmiştir. Planda ulaştırma ve haberleşme kesimlerine birinci sıra verilmektedir; tarım kesimi ikinci sırada yer almakta; enerji üçüncü; sanayi kesimi ise ancak dördüncü önem sırasında gelmektedir. 1930'larda ilk sırada yer alan sanayinin dördüncü önem sırasına konulması ve özellikle dış piyasa adına iç piyasayı geliştirici bir sanayileşmeye yönelmesi dikkati çekmektedir. "Vaner Planı" ile öngörülen, Türkiye'nin ulaştırma ve haberleşme ağıyla her noktasına ulaşılabilen bir pazar niteliği kazanması ve öncelikle tarımsal yapının modernleşmesidir. "Vaner Planı"nın temel seçmesi, sanayileşme değil, dış piyasa adına iç piyasayı örgütlemektir³⁸.

Öte yandan, planda döngörülen toplam harcamaların % 57.7'si dolaylı ya da dolaysız olarak tarımsal gelişmeyi ilgilendiren projelere ayrılmıştır. Böylelikle "Vaner Planı", Türkiye'nin tarımda kaşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve kaynaklarını bu alana yöneltmesi gerektiği inancının ilk resmi dile getiriliş belgesi olmuştur.

"Vaner Planı"nın dikkati çeken bir özelliği de özel kesime verdiği önemdir. Gerçekten de özel girişimlerin faaliyet göstermek istedikleri alanlarda tam bir serbesti ve emniyet içinde gelişmelerini sağlamaları ve bireyler tarafından başarılabilecek her türlü iktisadi faaliyetin özel girişimcilere ayrılması, Vaner Planı'nın dayandığı ana fikirlerden biri olmuştur³⁹.

IX. SONUÇ

Yukarıda tartışılan iktisadi düşüncelerle Türkiye'de bu görüşlerin savunulduğu dönemlerde uygulanan iktisat politikaları arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu açıktır. Ancak bu etkileşimin dereceleri birbirinden farklıdır. Örneğin, İzmir İktisat Kongre'sinde belirlenen görüşlerin 1923-1929 döneminde uygulanan İktisat Politikaları üzerinde doğrudan etkisi olmuştur. Aynı şekilde, 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planında savunulan görüşlerde 1950-1960 döne-

38 Tekeli-İlkin (1974: 17, 24).

39 Tekeli-İlkin (1974: 49-51).

mindeki resmi iktisat politikalarıyla tümüyle örtüşmüştür. Değınilen diğler görüşlerin, uygulanan iktisat politikalarına yansması ise sınırlı kalmıştır.

KAYNAKLAR

- Alpar, C. ed., Kadro Dergisi, Tıpkı Basım, C. II, AİTİA y. Ankara, 1979.
- Aydemir, Ş.S., İnkılap ve Kadro, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.
- Başar, A.H., İktisadi Devletçilik I, İstanbul, 1931.
- Başar, A.H., İktisadi Devletçilik II, İstanbul, 1933.
- Başar, A.H., Atatürk'le Üç Ay, AİTİA Yayını, Ankara, 1981.
- Boratav, K., 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik, Gerçek Y., İstanbul, 1974.
- Gökalp, Z., Yeni Türkiye'nin Hedefleri, İstanbul, 1977.
- Hamitoğulları, B., Çağdaş İktisadi Sistemler, A.Ü. SBF. Yayını Ankara, 1975.
- Karpat, K., Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967.
- Ökçün, G., Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, A.Ü. SBF. Yayını Ankara, 1971.
- Talas, C., Sosyal Ekonomi, Doğan Yayınevi, Ankara, 1974.
- Tekeli, İ. - İlkin, S., Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, ODTÜ Yayını, Ankara.
- Ülken, H.Z., Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 2. Bas., Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.
- Varlık, B. ed., Kooperatif-Seçme Yazılar 1932-1934, AİTİA Yayını, Ankara, 1982.